

Cuprins

ÉLISABETH ROUDINESCO

Freud

În vremea lui și în a noastră

Traducere din franceză de
Ana Mihăilescu

Cuprins

9	Introducere
13	Partea I. Viața lui Freud
15	Capitolul I. Începuturile
36	Capitolul 2. Iubiri, furtuni și ambiții
62	Capitolul 3. Inventarea psihanalizei
87	Partea a II-a. Freud, cucerirea
89	Capitolul 1. O epocă atât de frumoasă
101	Capitolul 2. Discipoli și disidenți
130	Capitolul 3. Descoperirea Americii
150	Capitolul 4. Războiul națiunilor
181	Partea a III-a. Freud, acasă la el
183	Capitolul 1. Lumini sumbre
197	Capitolul 2. Familii, câini, obiecte
216	Capitolul 3. Arta divanului
241	Capitolul 4. Printre femei

261 **Partea a 4-a. Freud, ultimii ani**

Respect pentru oameni și cărți

263 **Capitolul 1. Între medicină, fetiș și religie**283 **Capitolul 2. Față în față cu Hitler**317 **Capitolul 3. Moartea își vede de treabă**344 *Epilog*355 *Mulțumiri*357 *Bibliografie*364 *Pacienții lui Freud*366 *Arborele genealogic*368 *Indice de nume proprii*

Începuturile

La mijlocul secolului al XIX-lea, aspirația popoarelor europene de a fi stăpâne pe propriul destin înflăcăra spiritele. Pretutindeni, de la est la vest, în națiunile deja democratice, precum și în comunitățile încă arhaice sau ale minorităților integrate în imperiile centrale, apărea în conștiințe un nou ideal de emancipare, ilustrând marea profeție din 1794 a lui Saint-Just: „Să afle Europa că voi nu mai vreți niciun sărman în lumea asta, dar și niciun opresor pe teritoriul național. Acest principiu trebuie să propage virtutea și fericirea. Fericirea este o idee nouă în Europa”.

Anul 1848 a marcat un punct de cotitură. Primăvara popoarelor și a revoluțiilor, primăvara liberalismului și a socialismului, zorii comunismului. După ani de războaie, masacre, aserviri și rebeliuni, oameni cu limbi și obiceiuri diferite revendicau abolirea vechilor regimuri monarhice, restaurate în țări în care epopeea napoleonică contribuise, altădată, la expansiunea idealurilor din 1789: „O stafie umblă prin Europa”, anunțau Marx și Engels, „stafia comunismului. Toate puterile bătrânei Europe s-au unit într-o sfântă hăituială împotriva acestei stafii”¹.

Dacă aceste revoluții au fost reprimare pretutindeni în Europa, ideile pe care le-au promovat au continuat totuși să se propage într-un mod contradictoriu, în funcție de referința la Iluminismul francez, caracterizat prin căutarea unui ideal de civilizație universală, întemeiată pe o practică politică, sau, dimpotrivă, la *Aufklärung*²-ul german, a cărui vocație filosofică își avea originea în religia reformată³.

Totuși, la mijlocul secolului al XIX-lea, aceste două concepții iluministe (civilizație și *Kultur*) — prima, universalistă, iar a doua, mai degrabă identitară — au intrat în contradicție cu regimurile politice, preocupate de restaurarea, sub noi forme, a vechii ordini a lumii, profund zdruncinată de primăvara revoluțiilor. Și așa s-a născut naționalismul.

Ca răspuns la aspirația popoarelor și pentru a lupta împotriva idealurilor iluministe, burghezia industrială, aflată în plină expansiune, și-a asumat ideea de națiune, transformând-o însă în contrariul ei. Astfel, ea nu a căutat să unifice între ei oamenii, ci națiunile ierarhizate, concepute ca entități distincte unele de celelalte, fiecare fiind identificată drept suma particularismelor sale. Principiului susținut de Iluminismul francez, conform căruia Omul trebuia definit ca un subiect liber, și

1 Karl Marx și Friedrich Engels, *Manifestul Partidului Comunist* (1848), București, Ed. Politică, 1962, p. 1.

2 Iluminismul german. (N.t.)

3 Cf. Vincenzo Ferrone și Daniel Roche (ed.), *Le monde des Lumières*, Paris, Fayard, 1999.

idealului german al culturii identitare le-a succedat o doctrină bazată pe obligația ca toți oamenii să aparțină unei comunități sau unei rase: se afirma că omul în sine nu există, ci doar *oameni* legați de un teritoriu, de un stat-națiune. Înainte de a fi un subiect de drept, detașat de orice apartenență, fiecare avea datoria să fie francez, italian, german.

În această lume europeană, aflată în plin proces de transformare, evreii aspirau și ei spre un ideal de emancipare. Deveniți cetățeni cu drepturi depline din 1791, evreii francezi dobândiseră aceleași drepturi cu ale celorlalți cetățeni, cu condiția să renunțe la povara dublei identități. Singurul lucru care trebuia să conteze pentru ei era accesul la statutul de subiect de drept, eliberat de servitudinile religiei și de dominația comunitară. În virtutea acestui fapt, li se permitea să practice, în privat, cultul pe care îl alegeau. În același timp, iudaismul a devenit, pentru statul laic, o religie ca oricare alta, și nu religia-mamă, religia urâtă încă din Evul Mediu, religia poporului ales, care a dat naștere creștinismului. Ideea de a te defini ca evreu, în sensul de identitate evreiască, era contrară idealului universalist al laicității franceze.

În Germania, patria reformei luterane, procesul de emancipare dorit de Has-kala — mișcarea iluministă evreiască întemeiată de Moses Mendelssohn — nu viza integrarea evreilor drept cetățeni cu drepturi depline, ci permisiunea de a fi, în același timp, „și evrei, și germani”. Opunându-se hasidismului, altă componentă a Luminilor, care urmărea revalorizarea spiritualității evreiești — mai ales în Europa Orientală —, partizanii mișcării Has-kala afirmau că evreii moderni ar putea să trăiască având două apartenențe pozitive: una, ținând de credință, cealaltă, de teritoriu, cu condiția să se despovăreze de o tradiție religioasă prea constrângătoare.

În ansamblul lumii germanofone pe cale de industrializare — din Europa de Nord, până în *Mitteleuropa* — evreii așkenazi nu dobândiseră aceleași drepturi ca aceia din Franța. Dispersați în cele patru provincii situate cândva în inima Sfântului Imperiu Romano-German — Galiția, Moravia, Boemia și Silezia — alipite apoi Imperiului Austro-Ungar, ocupau, în realitate, un teritoriu mai vast, cu frontiere nedeterminate — faimosul *Yiddishland* — unde se regroupau în comunități care vorbeau aceeași limbă, circulând în interiorul unei zone fluctuante, care acoperea Polonia, Lituania, Bielorusia, Ucraina, România și Ungaria.

Neavând acces liber pe piața profesională, pentru a scăpa de umilința de a fi evrei, aceștia din urmă erau predestinați fie convertirii, fie practicării urii de sine evreiești, fie reușitei intelectuale, trăite, adesea, ca o modalitate de revanșă: „Faptul că evreii excelau în universități, observă William Johnston, devenise deja o banalitate. Acest lucru se datora familiilor, care îi împingeau de la spate pe studenți, să învețe mai mult decât ceilalți, pentru a lupta împotriva prejudecăților.”¹

Prin urmare, evreii emancipați din secolul al XIX-lea credeau că vor putea scăpa de persecuția ancestrală prin integrarea, în diferite feluri, în societatea burgheză industrială și intelectuală, în funcție de țara în care locuiau: în Franța,

1 William Johnston, *Spiritul Vienei. O istorie intelectuală și socială, 1848–1938*, Iași, Ed. Polirom, 2000, p. 37. Cf. și Jean Clair (coord.), *Vienne. L'apocalypse joyeuse*, catalog de expoziție, Centre Georges-Pompidou, 1986.

drept cetățeni cu drepturi depline, în Anglia (și apoi în Statele Unite), ca indivizi aparținând unei comunități, iar în imperiile centrale, ca minorități. Cu ocazia valurilor de migrații care i-au afectat, unii și-au schimbat patronimele, de unde și tendința de germanizare sau francizare a numelor poloneze, rusești și românești din acea epocă, iar mulți dintre ei au renunțat la circumcizie ori s-au convertit.

Doar că, pe măsură ce naționalismul se îndepărta de vechile idealuri ale primăverii popoarelor, ei au fost respinși, însă nu din cauza religiei lor, ci a „rasei”, deci ca urmare a unei apartenențe identitare invizibile, care părea să reziste oricărei convertiri, constrângându-i, în același timp, să se definească, la rândul lor, ca aparținând unei națiuni. Acesta a fost paradoxul nașterii antisemitismului, care s-a substituit vechiului antiiudaism. Evreul nu a mai fost ostracizat pentru practicarea celeilalte religii — primul monoteism —, ci a fost privit ca făcând parte dintr-o rasă în căutare de națiune.

Dacă europenii nu avuseseră de-a face, secole la rând, decât cu evrei, adică un popor de paria, conștient de respingerea pe care o suscita și care își gândea unitatea sau universalitatea fără referință la frontiere, aveau să se confrunte curând cu un popor care, la fel ca ei, era constrâns să se definească în calitate de națiune. Dar ce este o națiune fără frontiere? Ce este un popor fără teritoriu? Ce se poate spune despre o națiune și un popor alcătuite din subiecți sau indivizi care sunt cetățeni de niciunde, dat fiind că provin din națiuni diferite¹?

În această lume efervescentă, marcată de o urbanizare și o germanizare progresive ale evreilor habsburgici, la șase luni după înfrângerea trupelor napoleoniene la Waterloo, s-a născut, pe 18 decembrie 1815, la Tysmenitz, un sat (*shtetl*) din Galiția Orientală, Jacob Kallamon (Kalman) Freud². Ca mulți alți evrei stabiliți în această parte a Europei Orientale, alipită deja Imperiului Habsburgic, tatăl său, Schlomo Freud, originar din Buczacz, exercita profesia de negustor. După nașterea primului său fiu, soția lui Schlomo, Peppi Hofmann-Freud, ea însăși fiica lui Abraham Siskind Hofmann, negustor de țesături și alte bunuri de primă necesitate, a mai adus pe lume doi fii — Abae și Joseph — și o fiică. Cu siguranță, numele Freud era derivat din prenumele *Freide*, cel al străbunicii lui Schlomo.

Negustor de lână la Breslau, Abae nu s-a putut bucura de copiii săi: unul dintre fii era hidrocefal și slab de minte, iar celălalt și-a pierdut mințile. Gândindu-se la unchii și verișorii săi în timp ce se afla la Paris, în 1886, Freud, pe atunci admirator înfocat al lui Jean-Martin Charcot și convins de originea ereditară a nevrozelor, afirma, fără nicio ezitare, că familia sa era atinsă de o tară „neuro-patologică”:

1 Am abordat această problemă în *Retour sur la question juive*, Paris, Albin Michel, 2009.

2 Toate documentele referitoare la starea civilă a familiei Freud au fost publicate de Marianne Krüll, *Sigmund, fils de Jakob* (1979), Paris, Gallimard, 1983. De asemenea, cf. Renée Gicklhorn, „La famille Freud à Freiberg” (1969), *Études freudiennes*, 11–12 ianuarie 1976, pp. 231–238. Ernst Jones, *La Vie et l'œuvre de Sigmund Freud, vol. I: 1856–1900* (1953), Paris, PUF, 1958. Henri F. Ellenberger, *Histoire de la découverte de l'inconscient* (1970), Paris, Fayard, 1994, pp. 439–446. Peter Gay, *Freud. O viață pentru timpul nostru*, București, Ed. Trei, 2012. Cf. Emmanuel Rice, *Freud and Moses. The Long Journey Home*, New York, State University of New York, 1990. Kallamon (Salomon) este ortografiat uneori Kalman, Kallmann sau Kelemen. Tysmenitz poate fi transcris Tysmienica sau Tysmenitz. Freiberg este scris câteodată Freyberg sau Pribor, Prbor în limba cehă. Numele Jacob apare și sub forma Jakob, iar Peppi — Pepi. De asemenea, cf. scrisorii lui Freud din 25 octombrie 1931 către primarul orașului Pribor, LoC, box 38, folder 42.

„Fiind neurolog, mă tem de toate aceste istorii tot atât de mult pe cât îi este marnarului teamă de apă”. Și adăuga: „Aceste istorii sunt atât de frecvente în familiile evreiești.¹”

Pe la jumătatea anului 1832, când avea doar șaptesprezece ani, Jacob s-a căsătorit la Tysmenitz cu tânăra Sally Kanner, fiica unui negustor. Conform cutumei încă în vigoare în vremea aceea, căsătoria fusese aranjată între cele două familii. Pentru început, cuplul a fost găzduit în casa familiei Kanner, acolo unde Sally a adus pe lume doi fii: Emanuel, în 1833, și Philipp, un an mai târziu. Ulterior, a mai avut doi copii, care au murit la vârste fragede.

Siskind Hofmann și Schlomo Freud se înțelegeau de minune. Așa cum se întâmpla adesea în cazul familiilor extinse din *shtetl*², în care domnea legea tatălui, iar căsătoriile erau consangvine, trei generații trăiau sub același acoperiș sau în același cartier. Femeile rămâneau acasă, pentru a avea grijă de copii, alături de mama, surorile, soacra, slujitorii sau guvernanta lor, în timp ce bărbații, tați, gineri și fii, gestionau afacerile în afara căminului: pe de o parte, puterea feminină, constrânsă să rămână pe teritoriul intimului și al sarcinilor domestice, pe de altă parte, puterea masculină, într-un exil perpetuu. În această ordine familială, în care fiecare își avea locul bine stabilit de la naștere până la moarte, relațiile între socru și ginere se dovedeau a fi la fel de importante ca cele dintre tată și fiu, bunic și nepot sau unchi și nepot. Căsătorit în adolescență și deja tată a doi fii la vârsta de nouăsprezece ani, Jacob a perpetuat această tradiție. Ca și tatăl său, a luat obiceiul de a-l însoți pe bunicul său matern, Siskind, în călătoriile lui de afaceri în Moravia, unde politica austriacă de asimilare era mai riguroasă decât cea din Galiția, deci mai orientată nu doar spre germanizarea evreilor, ci și spre integrarea lor într-un mod de viață urban.

Cei doi bărbați dormeau în hanuri evreiești, respectând riturile ancestrale. În acest fel, se loveau de legislațiile discriminatorii, descoperind, în același timp, moduri de viață mai adaptate lumii moderne decât acela din *shtetl*-ul lor. Bunicul rămânea atașat de moștenirea hasidismului, pe când Jacob, chiar dacă era pios și un foarte bun cunoscător al limbii sacre, începea să fie interesat de idealurile Haskalei³. La vârsta de douăzeci de ani, el a devenit asociatul bunicului său.

În iulie 1844, au întreprins împreună un demers administrativ la Freiberg, cu scopul înscrierii lor pe lista evreilor „tolerați”. Amintindu-le autorităților că se ocupa cu achiziționarea de postav în Moravia, pe care apoi îl ducea la vopsit în Galiția, și că excela în comerțul cu cânepă, miere și seu, Siskind le-a cerut să proroge pașaportul său și pe acela al nepotului. După nenumărate șicane administrative, „toleranța” le-a fost acordată.

1 Sigmund Freud, „Lettre à Martha Bernays”, *Correspondance, 1873–1939* (1960), Paris, Gallimard, 1967, pp. 223–224. Teza (eronată) a „nevrozei evreiești” era foarte la modă în acea epocă, mai ales datorită concepției lui Charcot. Cf. Élisabeth Roudinesco, *Histoire de la psychanalyse en France* (1982–1986) și Jacques Lacan (1993), într-un singur volum, Paris, Le livre de poche, col. „La Pochotèque”, 2009. Abreviere: HPF-JL.

2 Oraș mic, sat mare sau țargușor în Europa Centrală și de Est, înainte de Cel de-al Doilea Război Mondial, în idiș, în original. (N.t.)

3 Mai mulți comentatori și-au imaginat, în mod eronat, că Jacob rămăsese foarte atașat de practicile ortodoxe.

Patru ani mai târziu, revoluția popoarelor, care a bulversat Europa, le-a permis evreilor din Imperiul Austro-Ungar să obțină drepturi civile și politice. Urbanizarea progresa pe măsură ce, urmare a unei explozii demografice, populațiile evreiești din Galiția migrau spre vest și spre sud¹. Jacob a profitat de această situație și a solicitat drept de domiciliu în Freiberg. De-a lungul anilor a dezlegat, pas cu pas, legăturile care îl țineau încă ancorat în tradiția hasidică a tatălui său, pentru a se smulge mai ușor din mentalitatea *shtetl*-ului și a se integra în noua societate burgheză.

Din dorința de a marca acest salt evolutiv, a achiziționat un exemplar din Biblia lui Ludwig Philippson, primul traducător al textului ebraic în limba germană. Publicată între anii 1838 și 1854, pentru a fi folosită de evreii reformați, lucrarea respecta integritatea Sfințelor Scrieri, dar însoțea textul de o iconografie somptuoasă, inspirată din arta Egiptului antic. Pe pagina de gardă, Jacob a notat data de 1 noiembrie 1848, elogiind astfel primăvara popoarelor.

Devenit liberal, dar fără să renunțe la obișnuința de a-și puncta spusele cu numeroase anecdote provenind din lunga tradiție umoristică evreiască, Jacob a ajuns să neglijeze ceremoniile religioase, ținând să respecte însă Purimul și Pesahul ca sărbători familiale. Prima comemora eliberarea evreilor de sub dominația Imperiului Persan, iar cea de-a doua, ieșirea din Egipt și sfârșitul subjugării omului de către om, deci două sărbători ale libertății, în care se ancora atașamentul său față de idealurile rebeliunii popoarelor.

Între 1848 și 1852, Jacob și-a continuat viața itinerantă. După moartea lui Sally, s-a căsătorit cu o anume Rebekka, fiică de negustor, cu care nu a avut niciun copil, pe când fiul său cel mare s-a căsătorit la vârsta de nouăsprezece ani cu o tânără evreică, Maria Rokach, a cărei familie provenea din Rusia. În 1855 aceasta a dat naștere primului lor copil, Johann (John) Freud, viitorul tovarăș de joacă al unchiului său, Sigmund, născut un an mai târziu. Apoi, pe 20 noiembrie 1856, s-a născut Pauline².

La rândul său, Emmanuel, primul fiu al lui Jacob, a devenit asociatul tatălui, așa cum și acesta fusese asociatul tatălui și al bunicului său. Cât despre Philipp, fiul cel mic, el a rămas celibatar și nu și-a întemeiat o familie decât după ce s-a stabilit la Manchester, unde a emigrat împreună cu fratele său în jurul anului 1859, când tatăl lor a plecat din Freiberg. Amândoi au făcut avere din comerțul cu stofe și bijuterii. Jacob nu a vorbit niciodată despre cea de-a doua sa căsătorie, ale cărei urme au fost descoperite de istorici. Să o fi repudiat pe Rebekka? Nu există nicio dovadă în acest sens. Unii comentatori au inventat un întreg roman referitor la cea de-a doua soție, despre care nu se știe aproape nimic și a cărei existență Freud a ignorat-o³.

Cert este că, în data de 29 iulie 1855, Jacob s-a angajat într-o nouă căsătorie aranjată, cu o tânără fată, Amalia Nathanson, fiica lui Jacob Nathanson, agent

1 Mulțumiri lui Michel Rotfus, care mi-a furnizat mai multe surse despre evoluția evreilor din cele patru provincii ale Imperiului Habsburgic.

2 *Lettres de famille de Sigmund Freud et des Freud de Manchester, 1911-1938*, Paris, PUF, 1996.

3 În 1979, încercând să creștinizeze destinul lui Freud, Marie Balmay a descoperit o pretinsă „vină ascunsă” în viața lui Jacob și a susținut, fără niciun fundament, că Rebekka s-ar fi sinucis, aruncându-se din tren. Cf. *L'Homme aux statues. Freud et la faute cachée du père*, Paris, Grasset, 1979.

comercial venit de la Odesa și stabilit la Viena. Născută la Brody în 1835, era singura fată dintre cei cinci copii ai familiei și făcea parte din aceeași generație cu cei doi fii ai soțului. Căsătoria a fost binecuvântată de Isaac Noah Mannheimer, conform ritului reformat. Oficiantul a rostit cele șapte binecuvântări nupțiale, iar noul mire a spart un pahar, călcându-l în picioare în amintirea distrugerii Templului din Ierusalim.

Tranșantă și autoritară, suferind, fără nicio îndoială, mai mult decât mama și bunica sa de lipsa libertății individuale, care încă le constrângea pe femeile din acele vremuri să fie exclusiv mame, Amalia a refuzat să se lase încătușată de un model familial menit să dispară, ceea ce nu înseamnă că a avut și mijloacele de a se revolta împotriva condiției de soție casnică. Zveltă, elegantă, frumoasă, veselă, cu o capacitate de rezistență fizică, psihică și morală extraordinară, a știut să-și păstreze autonomia într-o lume în plină schimbare. I-a dăruit acestui soț, care ar fi putut să-i fie tată, opt copii în zece ani, trei băieți și cinci fete: Sigmund, Julius, Anna, Regine Debora (zisă Rosa), Maria (zisă Mitzi), Esther Adolfine (zisă Dolfi), Pauline Regine (zisă Paula) și Alexander, ceea ce înseamnă că a fost însărcinată tot timpul între data căsătoriei și cea a nașterii ultimului său fiu, în 1866. De altfel, nu se știe de ce ea, atât de fecundă, nu a mai avut copii după această dată.

În data de 6 mai 1856, l-a adus pe lume pe primul său fiu, Sigmund (Sigismund), prenumele acestuia — Schlomo-Shelomoh — fiind un omagiu adus patriarhului din Tysmenitz. Jacob, care notase în ebraică pe faimoasa Biblie data morții tatălui său, 21 februarie, a adăugat-o și pe cea a nașterii acestui nou Schlomo, „admis în Alianță” (circumcis) o săptămână mai târziu¹. În 1891, Jacob i-a făcut cadou fiului său această carte, cu ocazia aniversării zilei sale de naștere, după restaurarea legăturii cărții. „Fiului care îmi este drag, Shelomoh [...]. Ți-am dedicat-o ca să fie pentru tine un memorial, o amintire despre afecțiunea tatălui tău, a cărui iubire este eternă. Capitala Viena, 29 nissan 565, 6 mai 1891”².

Încă de la naștere, Sigmund a fost pentru Amalia un motiv de orgoliu și mândrie. Îi spunea „Sigi, odorul meu”, îi vorbea cu plăcere în idiș și l-a preferat întotdeauna celorlalți copii ai săi, convinsă că el va deveni un om mare. Într-o zi, s-a întâlnit într-o patiserie cu o femeie în vârstă, care i-a spus că fiul ei este un geniu. Astfel, certitudinea sa a fost întărită, deși Freud a considerat întotdeauna acest lucru ca fiind ridicol: „Probabil că astfel de profeții sunt foarte frecvente; există atâtea mame pline de așteptări și atâtea bătrâne țărânci ale căror puteri pe pământ

1 În actul de naștere, apare cu prenumele evreiesc Schlomo (Shelomoh), născut la Freiberg, marți, Rosch Hodesch Iyar 5616 în calendarul evreiesc, adică pe 6 mai 1856. Casa natală se afla pe Rue des Serruriers 117. Marie Balmay a susținut că Amalia ar fi fost însărcinată înainte de căsătorie și că Freud s-ar fi născut pe 6 martie 1856, nu pe 6 mai. Documentul original este disponibil acum pe internet, iar data de 6 mai este certă.

2 Traducere din ebraică de Yosef Hayim Yerushalmi, *Le „Moïse” de Freud. Judaïsme terminable et interminable* (1991), Paris, Gallimard, 1993, pp. 139–140. Yerushalmi a emis ipoteza că Freud, contrar afirmațiilor sale dintotdeauna, cunoștea ebraica. Indiscutabil, o cunoștea mai bine decât recunoștea. În 1930, când Abraham Roback i-a trimis un exemplar cu dedicație al cărții sale, Freud i-a răspuns astfel: „Educația mea a fost atât de puțin evreiască, încât nu sunt capabil nici măcar să citesc dedicația dumneavoastră, scrisă, fără niciun dubiu, în ebraică. Ulterior, am regretat această lacună” (Sigmund Freud, *Correspondance, op. cit.*, p. 430).

sunt deja de domeniul trecutului și care tocmai de aceea își îndreaptă atenția asupra viitorului”¹. și cărți

Amalia i-a împărtășit convingerea sa lui Jacob, care a început să-și admire fiul, gândindu-se că într-o zi îi va fi superior tatălui. În timp ce bărbatii din familie, ajutați de ginerii lor sau susținuți de socri, își asumaseră dintotdeauna identitatea de negustori onești de lână și bunuri diverse, Jacob, care acum aderase pe deplin la iluminismul evreiesc, s-a gândit imediat că fiul său ar putea să accedă la un alt destin decât cel al strămoșilor: nu negoț, ci știință. Așa că l-a inițiat în istoria biblică, de parcă ar fi fost un roman familial genealogic, ceea ce i-a făcut o deosebită plăcere. Pe parcursul anilor de școală, Freud a continuat să studieze limba biblică, îndeosebi datorită contactului cu Samuel Hammerschlag, profesorul său de ebraică, cel care, de altfel, l-a și ajutat să-și plătească studiile: „În sufletul său, va scrie Freud la moartea acestuia, în 1904, ardea o scânteie înflăcărată de spiritul marilor profeți ai iudaismului”².

Indiferent de afirmațiile făcute de Freud, el a avut de timpuriu informații despre textul sacru. În copilărie, cel mai mult îl atrăgeau saga egipteană a lui Moise, aventurile lui Iosif și ale fraților săi sau multiplele căsătorii ale patriarhilor centenari, care, împreună cu soțiile, concubinele sau slujnicele lor, dădeau naștere unei descendențe numeroase. Îi adora pe Samson, Saul, David, Iacob. În textele iudaice, regăsea unele trăsături structurale ale propriei sale familii, ceea ce l-a făcut ca mai târziu să ajungă la concluzia că o familie mare este întotdeauna o binecuvântare, dar și o sursă de îngrijorare. Plăcându-i să se lase în voia fantasmelor și a reveriilor, își imagina cu ușurință că Philipp, fratele său vitreg, care locuia sub același acoperiș cu el, era adevăratul soț al mamei sale, tatăl fiind bunicul său. De aceea era gelos pe acest celibatar, în timp ce cu celălalt frate vitreg, Emanuel, care se căsătorise cu o femeie de aceeași vârstă cu el, se înțelegea de minune. Unii istorici chiar și-au imaginat, fără să prezinte însă nici măcar o probă, că Philipp a fost cu adevărat amantul Amaliei.

În copilărie, atașat de mama sa, tânără și seducătoare, și care îl iubea în mod egoist, o considera pe aceasta ca fiind o femeie deopotrivă virilă și dezirabilă sexual. În timpul unei călătorii cu trenul între Freiberg și Leipzig, nuditatea ei l-a năucit, iar mai târziu a povestit un vis de angoasă, în care o vedea adormită și purtată pe brațe spre pat de personaje cu cioc de pasăre, care îi aminteau de divinitățile egiptene reproduse în Biblia paternă. Ulterior a considerat că acei copii care au fost preferații mamei lor aveau, odată deveniți adulți, un optimism de nezdruccinat. Mai mult decât atât, va deduce din această convingere ideea că relațiile de iubire între mame și fiii lor sunt cu adevărat perfecte, acestea fiind și cele mai lipsite de ambivalență. În realitate, Freud nu a putut clarifica niciodată relația cu mama sa. Pentru el, iubirea maternă — și mai ales iubirea mamei pentru fiu — ținea de o evidență naturală.

1 Sigmund Freud, *Interpretarea viselor* (1900), *Opere esențiale*, vol. 2, București, Ed. Trei, 2010, p. 239.

2 Sigmund Freud, „En mémoire du professeur S. Hammerschlag” (1904), în *OCF.P*, VI. *op. cit.*, p. 41. Am tradus acest pasaj. De asemenea, cf. Ernst Hammerschlag (nepotul lui Samuel), LoC, box 113, folder 20, nedatat.

În preajma lui „Nannie“, Sigmund a descoperit un alt aspect al iubirii materne. Angajată ca bonă pentru copii, Resi Wittek (sau Monika Zajic)¹ era o femeie în vârstă, urâtă și puțin dezirabilă — contrarul Amaliei —, dar care i-a dăruit afecțiune și senzualitate. Pe scurt, exact acel ceva carnal, care-i lipsea în relația cu mama sa: „A fost, va afirma el mai târziu, profesoara mea de sexualitate. Mă spăla cu o apă roșiatică, în care se spălase și ea înainte”². Catolică înfocată, Monika îi vorbea în limba cehă, îi spunea povești cu diavoli și sfinți și îl ducea în biserici unde se celebra cultul Mariei. Așa a descoperit Sigmund cea de-a doua religie monoteistă, religia cărnii, a păcatului, spovedaniei și a culpabilității, cu imagini pioase, mătănnii, o iconografie barocă și reprezentări ale iadului. Când se întorcea acasă, propovăduia și glorifica numele Dumnezeuului creștinilor. Dar, când s-a născut Anna, din cauza lui Philipp, „fratele cel rău“, Monika a ajuns la închisoare pentru furt. Privat de mamă — nevoită să rămână în propria-i cameră după noua naștere — și pierzându-și bona, Sigmund a început să aibă adevărate episoade de urlet. Credea cu încăpățănare că Amalia fusese înghițită într-un cufăr.

În 1905, în *Trei eseuri asupra teoriei sexualității*, Freud afirma că bonele mai puțin conștiincioase îi adorm pe copii mângâindu-le organele genitale³. Având acces la această remarcă, mai mulți comentatori și-au imaginat ulterior că Monika pipăise penisul micuțului Sigmund și că, fără îndoială, de aici i se trăgea și pasiunea pentru studierea sexualității umane⁴. Ideea unui Freud abuzat de bona sa a fost amplificată, la fel ca multe alte zvonuri referitoare la viața privată a întemeietorului psihanalizei.

În copilărie, Sigmund i-a avut drept tovarăși de joacă pe Pauline și John, alături de care forma un trio. Treizeci de ani mai târziu, într-un articol despre „amintiri-ecran“, Freud a povestit cum unui bărbat de treizeci și opt de ani, pe care îl vindecase de o fobie, i-a revenit în minte un moment din copilărie care masca un altul, mult mai refutat. De fapt, în acest text își mobiliza propriile sale amintiri, pentru a-și ilustra teoria, iar bărbatul despre care vorbea nu era nimeni altul decât el însuși. Doi veri și o verișoară se joacă pe o pajiște, povestea el, și fiecare dintre ei face un buchet. Cum fetița culege cel mai mare număr de flori, cei doi băieți, geloși, îi smulg din mâini buchetul. Copila se plânge unei țărănci, care o consolează, dându-i o felie de pâine, iar băieții aruncă florile, ca să obțină și ei o parte din bucata de pâine: „Îmi stăruie în minte gustul grozav al acelei pâini“. Freud explica apoi că „a lua unei fete floarea înseamnă a o deflora”⁵. Nici nu era nevoie de mai

1 Asupra numelui dat acestei guvernante planează o oarecare incertitudine. Resi Wittek este numele menționat într-un document oficial din 5 iunie 1857. Numele Monika Zajic figurează, într-un alt document, ca rudă a lăcătușului Zajic, la care locuia familia Freud la Freiberg. Este cert că cele două femei sunt una și aceeași persoană. Cf. Marianne Krüll, *Sigmund, fils de Jacob, op. cit.*, p. 335.

2 Sigmund Freud, *Lettres à Wilhelm Fleiss, 1887–1904*, ediție completă, Paris, PUF, 2006, scrisoare din 3 octombrie 1897, p. 341. Și *La Naissance de la psychanalyse* (1950), ediție incompletă, sub coord. lui Marie Bonaparte, Anna Freud și Ernst Kris, Paris, PUF, 1956.

3 Sigmund Freud, „Trei eseuri asupra teoriei sexualității”, în *Opere esențiale*, vol. 5, București, Ed. Trei, 2010.

4 Ipoteza îi aparține lui Marianne Krüll și, ulterior, multor alora.

5 Sigmund Freud, „Despre amintiri-ecran” (1899), în *Studii despre isterie*, București, Ed. Trei, 2014, pp. 437; 443. Siegfried Bernfeld, „An Unknown Autobiographical Fragment By Freud”, în *American Imago*, 4, 1, 1946 și Suzanne Cassirer-Bernfeld, „Freud’s Early Childhood”, în *Bulletin of the Menninger*

mult pentru ca unii comentatori, confundând realitatea și fantasma inconștientă, să extrapoleze pe marginea acestui subiect, afirmând că, în copilărie, beneficiind de complicitatea nepotului său, Freud și-ar fi deflorat cu adevărat nepoata.

Legenda unui Freud abuzat de bonă și violator al nepoatei sale își are deci originea, ca toate celelalte legende, în însăși opera freudiană, reinterpretată la nesfârșit după fantezia speculațiilor sau a construcțiilor nefondate. În schimb, faptul că între Freud și nepotul său, mai mare decât el, existau relații de complicitate și rivalitate este stabilit cu certitudine. Ca toți băieții care se confruntă cu fete de vârsta lor, John și Sigmund s-au purtat cu Pauline „cu o oarecare cruzime”¹. Cei doi erau inseparabili, se iubeau, se acuzau ori se certau. Comparând această prietenie infantilă cu cea dintre Brutus și Cezar, Freud a alcătuit matricea a ceea ce vor fi, mai târziu, relațiile sale cu bărbații din propriul anturaj — profesori, discipoli, prieteni, adversari, dușmani: „Un prieten intim și un dușman urât au fost întotdeauna necesari în viața mea afectivă; știam de fiecare dată să mi-i creez din nou și nu rareori idealul din copilărie lua ființă atât de bine, încât dușmanul și prietenul se regăseau în aceeași persoană.”²

În 1860, familia Freud s-a stabilit la Leopoldstadt, periferie celebră a Vienei, populată de evrei săraci, unii dintre ei trăind în locuințe insalubre. Însărcinată din nou, Amalia s-a îmbolnăvit de tuberculoză și, pentru a se trata, a trebuit să meargă de mai multe ori în vilegiatură în zona munților Carpați. În perioada aceea, Jacob continua să se considere negustor de lână. Victimă a mecanizării procesului de producție de textile, nu a reușit însă niciodată să devină un negustor prosper. Totuși, cu ajutorul fiilor din prima căsătorie, le-a putut asigura o viață decentă numeroaselor sale progeneruri.

După ce fusese încarnarea unei autorități paterne puternice, Jacob oferea acum imaginea unui om slab și umilit. Tocmai de aceea, mai mult ca niciodată, a cultivat visul că destinul fiului său va fi, comparativ cu al lui, unul glorios, deși nu va uita totuși să fie mândru de ceea ce fusese cândva. „Sigmund al meu are mai multă înțelepciune în degetul mic decât am eu în cap, dar n-ar îndrăzni niciodată să mă contrazică”³. Schlomo-Sigismund a fost primul dintr-un lung șir de Freud, provenind din *shtetl*-urile Europei Orientale, care a reușit să acceadă la o altă carieră decât cea de negustor⁴.

Tot din perioada respectivă datează și identificarea sa cu figuri de cuceritori, învingători, apoi învinși, dar mereu gata să-și răzbune tatăl sau să îl depășească: Hannibal, Alexandru, Napoleon. O dovedește amintirea pe care a păstrat-o despre o scenă din copilărie, când l-a ascultat pe tatăl său spunându-i o veche anecdotă, menită să-l convingă că prezentul este mai bun decât trecutul. Într-o zi, i-a

Clinic, 8, 1944, pp. 107–115. După cum am subliniat, am evitat cu grijă să reconstruiesc viața lui Freud plecând de la reinterpretarea viselor sale.

1 Sigmund Freud, *Lettres à Wilhelm Fliess*, op. cit., p. 340.

2 Sigmund Freud, „Interpretarea viselor”, în *Opere esențiale*, vol. 2, op. cit., p. 556.

3 Fritz Wittels Freud. *Omul, doctrina, școala*, București, Ed. Gramar, 1994, p. 53, nota 1.

4 Au fost și alți galițieni care au avut destine prestigioase: Isidor Isaac Rabi, ai cărui părinți au emigrat în Statele Unite în 1899, va obține, în 1944, Premiul Nobel pentru fizică; la fel Roald Hoffmann, născut în 1937, exilat în Statele Unite, va câștiga Premiul Nobel pentru chimie, iar Georges Charpak, emigrat în Franța, pe cel pentru fizică. Freud își dorea acest premiu, dar nu l-a obținut niciodată.

povestit Jacob, „vine un creștin și-mi smulge căciula cu o lovitură, o aruncă în noroi și strigă: Iidane, jos de pe trotuar!” Și, când fiul său l-a întrebat ce a făcut în clipa aceea, el i-a răspuns: „Am coborât pe partea carosabilă și mi-am ridicat căciula”.

Acestei scene, care îi displăcea profund, Freud i-a contrapus o alta, mai potrivită cu aspirațiile sale: cea istorică, în care Hamilcar Barca l-a pus pe fiul său, Hannibal, să jure că-l va răzbuina împotriva romanilor și va apăra Cartagina chiar cu prețul vieții¹.

Așa a apărut, în imaginarul tânărului Freud, preocuparea de a reabilita amintirea unei puteri patriarhale care continua să se descompună sub ochii săi. Anecdota despre căciula de blană explica, de fapt, nu doar istoria unei slăbiciuni paterne în fața antisemitismului, ci și itinerarul unui fiu care, de timpuriu, își stabilise misiunea de a revaloriza simbolic legea tatălui printr-un act de rebeliune hannibaliană. Trebuia nu doar să își depășească tatăl, ci și să-și modifice valorile culturale, fără să trădeze însă identitatea evreiască a strămoșilor. Trasându-și astfel destinul, Freud se înscria într-un lung șir al fiilor din burghezia evreiască negustorească a Imperiului Austro-Ungar, care, pentru a deveni intelectuali sau savanți, erau constrânși la deiudaizare. Pentru a exista ca evrei, ei au fost nevoiți să adopte cultura greacă, latină și germană.

Ernst Simon, filosof israelian de origine berlineză, afirma în 1980 că Freud ar fi urmat o pregătire pentru *bar-mitsva*² și că această ceremonie chiar ar fi avut loc la vârsta de treisprezece ani. Ca dovadă adusă în sprijinul acestei afirmații, amintea o confidență făcută de însuși Freud. Într-adevăr, acesta a povestit că, la vârsta de paisprezece ani, primise drept cadou operele scriitorului german de origine evreiască Ludwig Börne, admirator al Revoluției Franceze și urmaș al *Aufklärung*-ului, singurele cărți din tinerețe pe care le-a păstrat cu pioșenie. Iar Simon deducea din această mărturisire că, de fapt, ele îi fuseseră oferite la împlinirea vârstei de treisprezece ani, fiind vorba despre un cadou primit cu ocazia ceremoniei de *bar-mitsva*. Este o interpretare seducătoare, fără îndoială, dar nu există nicio dovadă în sprijinul ei. Cert este că Freud îl admira pe acest scriitor, din opera căruia reținuse următoarele cuvinte: „Pe toți ne oprește o rușinoasă lașitate de a gândi. Mai apăsătoare decât cenzura guvernului este cenzura pe care o exercită opinia publică asupra activității noastre spirituale.”³

În vara anului 1865, Josef Freud, fratele lui Jacob, a fost arestat pentru deținere de bilete de bancă false. După câteva luni, va fi condamnat la șase ani de închisoare: „Tatăl meu, care de grijă a încărunțit în doar câteva zile, spunea mereu că unchiul Josef nu a fost niciodată un om rău, ci un prostănac”⁴. Nimic nu ne permite să spunem, așa cum au făcut câțiva comentatori, că lui Sigmund i-a fost ascunsă această problemă, în așa măsură încât să provoace, în subiectivitatea lui de adult,

1 Sigmund Freud, „Interpretarea viselor”, în *Opere esențiale*, vol. 2, op. cit., pp. 244–245.

2 Ceremonie religioasă evreiască de trecere spre maturitate. În română, literal, înseamnă „fiul unei porunci”. (N.t.)

3 „Despre preistoria tehnicii analitice” (1920), în *Opere esențiale*, vol. 11, București, Ed. Trei, 2010, p. 212. Ernst Simon, „Freud und Moses”, în *Entscheidung zum Judentum. Essays and Vorträge*, Frankfurt, Suhrkamp, 1980. Jones subliniază că acest cadou îi fusesse făcut cu ocazia aniversării celor paisprezece ani.

4 Sigmund Freud, „Interpretarea viselor”, *Opere esențiale*, vol. 2, op. cit., p. 181.